

ВПЛИВ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

СУНДУК А., к. е. н., ст. наук. співробітник Інституту економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України

Протягом останніх десятиліть обмін капіталом, товарами, послугами, інформацією став звичною нормою сучасних міжнародних відносин, а масштаби цих процесів, на відміну від минулого століття, стають дедалі грандіознішими. Для обслуговування цих потоків створено необхідну інфраструктуру (біржі, посередницькі організації, страхові установи та ін.), яка працює в більшості великих міст планети і спрямовує інформацію до головних "гравців" економіки. На світовій арені функціонують сильні транснаціональні компанії та інші структури, бюджет яких суттєво перевищує бюджети значної кількості країн світу. Основні світові ринки, як правило, контролюються постійними суб'єктами, які не зацікавлені в появі нових конкурентів. Вільні інвестиційні ресурси перебувають у постійних пошуках країн свого максимального прибутку, незважаючи на особливості їх економічного й соціального функціонування та перспективи подальшого розвитку.

Наведені процеси глобального походження здійснюють суперечливий вплив на національні економіки та на весь перебіг світового господарського розвитку. З одного боку, глобалізація розширює можливості окремих країн стосовно доступу та використання ресурсів, їх

активнішої участі в системі міжнародного поділу праці, а з іншого – наведені процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, спричиняють маніпуляції значними фінансовими та інвестиційними ресурсами, що становить неабияку небезпеку для країн із низькими і середніми доходами [1, с. 53–54].

Українські соціально-економічні системи різних рівнів також перебувають під постійним впливом наведених факторів, що змушує їх у міру можливостей використовувати або нівелювати параметри дії світогосподарських процесів, які, в окремих випадках, можуть становити загрозу для держави. Визначення ж особливостей взаємодії світових процесів і функціонування соціально-економічних систем України та її регіонів дозволить сформулювати шляхи регулювання цих процесів та оптимізації ситуації.

Вивченню розвитку соціально-економічних систем України в умовах впливу зовнішніх процесів, напрямів цих впливів та їх особливостям, присвятили свої дослідження чимало вчених, зокрема Б. Данилишин, О. Білорус, Д. Лук'яненко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов. Праці цих науковців мають фундаментальний характер і закладають основи для розробки теоретичних і прикладних засад впливу екзогенних процесів на економічні системи різних рангів.

Підґрунтя для вивчення конкурентоспроможності України в умовах інтернаціоналізації закладено Д. Лук'яненко [2]. У іншому дослідженні під керівництвом цього ж вченого [3] визначено особливості реалізації державою своєї політики в різних сферах в умовах глобалізаційних процесів. Уявлення про особливості розвитку сучасного світу дає праця Ю. Пахомова і Ю. Павленка [4]. Для деталізації основних процесів у міжнародному середовищі корисними також є роботи Х. Барлибаєва, В. Гордєєва, Ю. Козака, В. Ковалевського, К. Ржепішевського [5–8] та ін.

Однак недостатньо уваги приділено визначенню конкретних особливостей взаємодії світових процесів і соціально-економічних систем України. Необхідно вивчати можливі вектори цього процесу з деталізацією їх наслідків, що дозволить сформулювати конкретні напрями реагування з боку держави на наявні прояви впливу. Метою статті є дослідження напрямів (каналів) взаємодії екзогенних (зовнішніх) процесів і соціально-економічних систем України.

Ступінь інтегрованості України та її регіонів у світові процеси залежить від багатьох факторів – політичних, економічних, географічних, культурних та ін. Їхній вплив не є стабільним упродовж значного періоду розвитку держави і не визначається дією лише одного фактору – йдеться про варіативність, вибірковість і ситуативність їх впливу. Наявні зовнішні та внутрішні особливості соціально-економічного розвитку визначають превалювання одних або інших факторів.

Зважаючи на значне розмаїття досліджуваних явищ, можна виокремити декілька основних каналів взаємодії світових процесів і внутрішніх систем України. Наведені нижче канали – основні з наявних, їх вибір пояснюється тим, що вони є одними із найбільш пріоритетних для реалізації базових засад державної політики та інтенсивних за проявом можливих взаємодій.

Перший канал взаємодії знаходиться у площині фінансового середовища (сектору). Фінансова система визначається масштабними проявами впливів зовнішнього характеру. Вона більш гнучка і динамічна, на відміну від економічного сектору, відповідно має і більшу ємність та реципієнтоспроможність (здатність внутрішніх систем (фінансової, економічної, соціальної та ін.) до прийняття зовнішніх впливів, які надходять до ендогенного середовища з метою реалізації власного потенціалу). Відповідно, для фінансової системи глибина падіння від зовнішніх впливів у разі кризових явищ є значно більшою ніж для економічної.

Незважаючи на те, що мова йде про фінансові системи, високий рівень реципієнтоспроможності обумовлюють не лише фінансові фактори. Реципієнтоспроможність як держави, так і її регіонів, залежить від реалізації комплексу факторів різного спрямування – політичних, соціально-економічних, екологічних та ін. Наприклад, можливість конкретного регіону приймати прямі іноземні інвестиції (фінансова система) залежить від політичних умов (зовнішня відкритість держави і регіонів, географічна орієнтація зовнішніх відносин, стратегічні партнери, підтримка інвесторів на загальнодержавному і місцевому рівнях тощо), соціально-економічних (стабільність функціонування економіки, рівень розвитку підприємницької інфраструктури, ринки збуту, наявність працездатного населення, його освітній рівень тощо), а також екологічних (загальний стан території, її відповідність прийнятним параметрам тощо). Кожна з цих умов може мати вирішальне значення під час процесу прийняття рішення про присутність зовнішнього суб'єкта в межах внутрішнього простору. Важливою умовою є наявність та узгодженість цих факторів між собою, адже представленість одного на шкоду іншим не може задовольняти вимоги інвесторів до середовища ведення бізнесу.

Вплив процесів зовнішнього походження на фінансовий сектор конкретизується в таких явищах і процесах: надходження прямих іноземних інвестицій (що може призвести до часткової або повної монополізації об'єкта); використання іноземних донорських коштів; як наслідок надання донорських коштів – орієнтація на іноземні фінансові стандарти; формування спільних та інших асимільованих форм підприємств; використання привнесених підходів до розвитку фінансового сектору та ін. У цьому відношенні важливо визначити обсяги прямих іноземних інвестицій відносно валового регіонального продукту (ВРП).

Проведені розрахунки свідчать, що були наявні процеси збільшення частки іноземних інвестицій: у 2000 р. співвідношення становило 14.0 %, а у 2009 р. – 19.5 (при пороговому значенні більше 5 %).

Визначальним моментом у взаємодії зовнішніх процесів і внутрішніх систем є те, що процеси екзогенного походження поступово адаптують нашу систему до провідних іноземних стандартів, однак цей вплив не повинен бути занадто сильним, оскільки це може призвести до надмірної монополізації та втрати керованості.

Другий канал впливу знаходиться у сфері розвитку економічних відносин. Вплив екзогенних процесів на економічний сектор має певні особливості. Для суто економічних об'єктів більш яскраво проявляється вибіркова спеціалізація – чіткіша орієнтація на вузькоспеціалізовані види діяльності, які дають прибутки. Наприклад, якщо для певного періоду часу прибутковими є металургія або вирощування рапсу, то вони і виступають своєрідними точками притягання економічної сфери у контексті реалізації потенціалу екзогенного впливу. Оскільки економічна сфера на поточному етапі розвитку не вирізняється вагомими показниками рентабельності всіх видів діяльності, вона і визначається подібною вибірковістю. Фінансова ж, навпаки, має переважну прибутковість для значної кількості видів діяльності.

В основному вплив процесів зовнішнього походження на економічний сектор конкретизується явищами і процесами, характерними для фінансового середовища. Наявні численні приклади, коли провідні українські підприємства повністю або частково знаходяться у власності іноземних суб'єктів, взяти хоча б харчову промисловість, переробну, інші види діяльності. Однак впливи, які реалізуються в економічній площині, на відміну від фінансової, не передбачають швидкої віддачі, а мають здебільшого довгостроковий характер.

Позитивна риса взаємодії для економічної системи – знаходження у межах припустимих порогів показників експорту та імпорту товарів і послуг. У 2009 р. обсяг експорту відносно ВРП становив 43.2 %, а імпорту – 44.3 % (при пороговому значенні менше 50 %).

Для успішного розвитку економічної сфери важливу роль відіграють природні передумови (мінерально-сировинні ресурси, водні, лісові, ґрунтові): розвиток як промисловості, так і сільського господарства важко реалізується за їх відсутності. Якщо ж країна їх має, то це виступає факторами для внутрішнього розвитку відповідних виробництв, а також припливу іноземних інвестицій у ці виробництва (особливо з країн, які не володіють згаданими перевагами прийнятною мірою).

Третій канал впливу знаходиться у соціальному секторі. Цей сектор принципово відрізняється від попередніх щодо впливу процесів зовнішнього походження. Крім власних взаємодій додаються інші від фінансових та економічних явищ. До власних можна віднести поширення міграційних настроїв, використання нових підходів до організації трудової діяльності, розмивання національних культурних стан-

дартів тощо. Крім того, як наслідок впливу фінансових та економічних явищ, вони генерують цілу низку похідних ефектів, до яких належить пріоритетність працевлаштування на підприємствах з іноземним капіталом як наслідок наявності комплексу переваг (вища заробітна плата, стажування за кордоном, швидке професійне зростання тощо), використання українських трудових ресурсів, залучення громадян до активних операцій на фінансових ринках тощо. Однак одним із найбільш важливих чинників є масова міграція працездатного населення за межі держави. За оцінками фахівців, близько 6 млн українців працює за межами України.

Четвертий канал впливу локалізується в екологічному секторі й полягає в тому, що наслідки подібних взаємодій мають відображення і в екологічній ситуації у межах держави. Наприклад, викуповуючи контрольний пакет акцій потужного промислового підприємства (гірничо-видобувного, металургійного, хімічного), іноземний суб'єкт визначає й особливості його функціонування (джерела постачання необхідних ресурсів, обсяги випуску продукції, ринки збуту та ін.). Поряд із цим, у процесі такого функціонування може здійснюватися потужний вплив на довкілля, що є загрозою екологічному стану як регіону розташування такого об'єкта, так і держави в цілому.

Для зменшення несприятливих наслідків зовнішніх впливів державні органи влади повинні розробити чітку систему реагування на подібні явища. Саме держава має бути зацікавлена в тому, щоб процеси зовнішнього походження, які впливають на її територію, позитивним чином визначали розвиток її соціально-економічних систем, сприяли їх оптимізації та розвитку. Також до функцій держави належить і чітке реагування на прояви негативних впливів. Доцільно виокремити заходи теоретичного і прикладного рівня. Перший напрям формують: удосконалення законодавчої бази щодо сфери зовнішньоекономічних відносин; розробка нових законів, які б відстоювали національні інтереси; розробка системи порогових значень "присутності" зовнішніх впливів у конкретній галузі економіки; формування баз даних щодо нерезидентів, діяльність яких може становити загрозу інтересам держави тощо. До завдань другого напрямку належать: організація моніторингу зовнішньоекономічної діяльності; державна підтримка пріоритетних (стратегічних) галузей і підприємств; створення сприятливих конкурентних умов для вітчизняних підприємств тощо.

Отже, ступінь інтегрованості держави та її регіонів у світові процеси залежить від впливу багатьох факторів, дія яких не є стабільною. Наявні зовнішні та внутрішні особливості соціально-економічного розвитку визначають превалювання одних або інших факторів. Можна виокремити декілька каналів взаємодії зовнішніх процесів і соціально-економічних систем держави, до яких належать явища у різних сферах функціонування: фінансовій, економічній, соціальній, екологічній тощо. Для зменшення несприятливих наслідків зовнішніх

впливів державні органи влади повинні розробити чітку систему реагування на подібні явища, яка передбачає систему заходів теоретичного і прикладного рівнів.

Напрями подальших досліджень: розроблення системи індикаторів оцінки рівня впливу екзогенних процесів на розвиток соціально-економічних систем держави; використання іноземного досвіду регулювання рівня впливу світових процесів на територіальний розвиток; формування пропозицій щодо поліпшення державного регулювання наведених впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Світова економіка* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін.]. — К. : Либідь, 2000. — 582 с.
2. *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : [навч. посіб.] / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2005. — 204 с.
3. *Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації* : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, О. Г. Білорус, Б. В. Губський та ін.]; за ред. Д. Г. Лук'яненка. — К. : Либідь, 2000. — 582 с.
4. *Цивилизаційна структура сучасного світу* : в 3-х т. / [под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко]. — Т. 1. — К. : Наук. думка, 2006. — 685 с.
5. *Барлыбаев Х. А.* Глобалізація: за или против устойчивого развития? / Х. А. Барлыбаев. — М. : Изд-во РАГС, 2006. — 262 с.
6. *Білорус О. Г.* Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. — К. : ВО "Батьківщина", 2001. — 300 с.
7. *Гордеев В. В.* Мировая экономика и проблемы глобализации : [учебное пособие] / В. В. Гордеев. — М. : Высш. шк., 2008. — 407 с.
8. *Економіка зарубіжних країн* : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, К. І. Ржепішевський. — К. : ЦУЛ, 2003. — 352 с.